

DARSDAN TASHQARI MASHG‘ULOTLARNI REJALASHTIRISHDA SINFLAR RAHBARLARI VA O‘TANALAR BILAN HAMKORLIKDAGI FAOLIYAT (“TARBIYA” FANI MISOLIDA)

Muborak Xudayberganovna Mo‘minova

O‘zbekiston Respublikasi Ichki Ishlar Vazirligi 2-son Toshkent akademik litseyi
“Huquq va ijtimoiy- gumanitar fanlar” kafedrasida katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ijtimoiy fanlar kesimida darsdan tashqari ishlarni tashkil qilish, rejalashtirishning uslubiy asoslari taqdim qilingan. Shuningdek darsdan tashqari ishlarni tashkil qilishda fan o‘qituvchining sinf rahbari va ota-onalar bilan hamkorlikda olib boriladigan faoliyat mexanizmlari aks ettirilgan. Ta’lim sub’yektlari hamkorligi asosida tashkil qilinadigan darsdan tashqari ishlarning har bir sub’yektga taqdim qiluvchi imkoniyatlari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: darsdan tashqari ishlar, hamkorlikdagi faoliyat, rejalashtirish, ish shakllari, innovasion usullar, yo‘nalishlar, tarbiyaviy ishlar, sinf rahbarlari, ota-onalar

ACTIVITY IN COOPERATION WITH CLASSROOM LEADERS AND PARENTS IN PLANNING OUTSIDE THE CLASSROOM ACTIVITIES (IN THE EXAMPLE OF THE SUBJECT “EDUCATION”)

ABSTRACT

This article presents the methodological foundations of organizing and planning extracurricular activities in the field of social sciences. Also, the mechanisms of the science teacher's cooperation with the head of the class and parents in the organization of extracurricular activities are reflected. The possibilities of extracurricular activities organized on the basis of cooperation of educational subjects for each subject are described.

Keywords: extracurricular activities, cooperative activities, planning, forms of work, innovative methods, directions, educational activities, class leaders, parents

KIRISH

Darsdan tashqari ishlar birinchi navbatda tashabbus bilan tashkil etiladigan faoliyat sifatida namoyon bo‘ladi. Asosiy tashabbuskorlar: fan o‘qituvchilari, sinf rahbarlari va qo‘shimcha ta’lim o‘qituvchilari, ota-onalar hisoblanadi. Shu o‘rinda ota-onalarning

ta'lim salohiyati, tarbiyalanganlik holati qoniqarli bo'lmasa sinf rahbarlari, fan o'qituvchilari ularning farzandlarini darsdan tashqari mashg'ulotlarga va ishlarga jalb qilishida to'g'ri yo'nalish va maslahatlar berib borishlari zarur. Aksariyat ota-onalar o'z farzandlari kelajagi va ertangi kuni uchun qayg'uradi va bo'sh vaqtlarini unumli tashkil qilishga sharoit va e'tibor qaratadilar. Darsdan tashqari ishlarning asosiy maqsadi o'quvchilar bo'sh vaqtini unumli tashkil qilish, ularni qiziqtiradigan faoliyatning ma'lum turiga, ommaviy, ijtimoiy foydali faoliyatga jalb qilishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilishning nazariy asoslari, amaliy jihatlari, uning usul va shakllari maxalliy olimlar Sh.Mardonov, A.Xalikov, A.Sadikova, F.Ibragimova, N.Artikova, J.Abdusamatov, R.Shermatov, O.Norbadalov, E.Nokuvvatovlar tomonidan o'rganilgan. Mazkur tadqiqotchilar sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilishning nazariy va amaliy jihatlari yoritishda muayyan fan nuqtai nazaridan yondashgan. Ammo ularda ta'lim bosqichlarida, xususan, boshlangich ta'limda ushbu masalaning amaliyotga joriy etilishi yetarli darajada yoritilmagan.

NATIJA VA MUHOKAMALAR

Umumta'lim maktablarida darsdan tashqari ishlar shunday tashkil qilinishi kerakki, har bir o'quvchining qiziqishlari, sevimli mashg'ulotlarini o'rganish asosida ularning individual rivojlanishini ta'minlashi lozim. Sinfdan tashqari ishlarni maqsadli va to'g'ri tashkil qilish bolaning shaxs sifatida shakllanishi va jamiyatda muvaffaqiyatli moslashishi, ongli kasb tanlashiga yordam beradi [1]. Har bir o'quvchi o'ziga xos qobiliyatga ega bo'ladi. Ko'plab pedagoglar qobiliyatsiz bola bo'lmasligini faqat uni anglamaydigan bolalar mavjudligini aytadi. Darsdan tashqari ishlar har bir o'quvchining ijodiy salohiyatini, uning qobiliyatlarini namoyon qilishiga yordam beradi. Bolada individuallikni shakllantiradigan shaxsiy xususiyatlar: tashabbus, mustaqillik va o'ziga xoslikni yuzaga chiqarish sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilishda innovatsion yondashuvlardan foydalanishni taqozo qiladi. Sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish va o'tkazishda tarbiyachining eng muhim vazifasi o'quvchilarni o'quv vazifalarini hal etishga o'rgatishdan iborat. Buning uchun harakat usullarini to'g'ri tanlashi, o'z hatti-harakatlariga rahbarlik faoliyatini nazorat qilishdan, mustaqil ish ko'nikmalarini boshqa muhim hayotiy vaziyatlarga o'tkazishdan kelib chiqishdan iborat ekanligini nazarda tutish lozim [2]. O'qituvchi o'quvchi bilan darsdan tashqari birgalikdagi faoliyatida insonparvarlik, erkinlik va

demokratiya tamoyillariga rioya qilishi pedagogik o‘zaro ta‘sirning samaradorligini oshirishni ta‘minlaydi [3].

“Tarbiya” fanida darsdan tashqari mashg‘ulotlariga o‘quvchilarni jalb qilishning dastlabki bosqichida o‘qituvchilarning umumiy ta‘limdagi yondashuvlar haqida xabardor bo‘lishi maqsadni to‘g‘ri qo‘yishda va maktab istiqbolida muhim ahamiyatga ega. Sinfdan tashqari ishni tashkil qilishning ilk bosqichida o‘qituvchi va sinf rahbarlari o‘quvchilarni darsdan tashqari mashg‘ulotlarga motivatsiyasini shakllantirishi kerak. Uni tashkil qilishning quyidagi shakllari mavjud: individual darslar, ommaviy ishlar, tanlovlar, viktorinalar, muzeylarga sayyohat, maktab ko‘rgazmalari, ekskursiyalar, ijodiy to‘garaklar, sport to‘garaklari va h.z. Yaxlit pedagogik jarayon sifatida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishning doimiy shakllari bilan bir qatorda olimpiadalar, viktorinalar, tanlovlar, musobaqalar, ko‘rgazma va ekspeditsiyalar kabi epizodik tadbirlar katta ahamiyatga ega [4].

Biz sanab o‘tgan ish shakllari asosida o‘qituvchi boladagi qiziqishlar, fan sohalariga bo‘lgan moyillik, uning potensial imkoniyatlari, manfaatlarini aniqlay oladi. Shu asosida o‘qituvchi har bir o‘quvchi uchun individual rivojlanish trayektoriyasini ishlab chiqishi va taklif qilishi mumkin bo‘ladi.

Rejalashtirish - sinf rahbari faoliyatida bolalar bilan ishlashda to‘xtamaydigan ijodiy jarayon bo‘lishi, qotib qolgan shaklda bo‘lmasligi, doimiy boyitilib borilishi va ijodkorona yondashilishi lozim bo‘lgan jarayon sifatida qaralishi lozim. Sinf ishini rejalashtirishda sinf jamoasini nafaqat tarbiyaviy, balki ta‘limiy jihatdan rivojlantirish haqida vazifalar belgilanishi lozim. Rejalashtirish sinf rahbarining ta‘lim sifatini boshqarish texnologiyasida eng muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Rejalashtirish sinf rahbariga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- sinf jamoasini, tarbiyalanganlik darajasi va ularning ta‘lim imkoniyatlarini o‘rganish;

- sinfning ta‘lim tizimini rivojlantirish maqsadini aniq anglash;

- ta‘limning strategik va taktik vazifalarini belgilash;

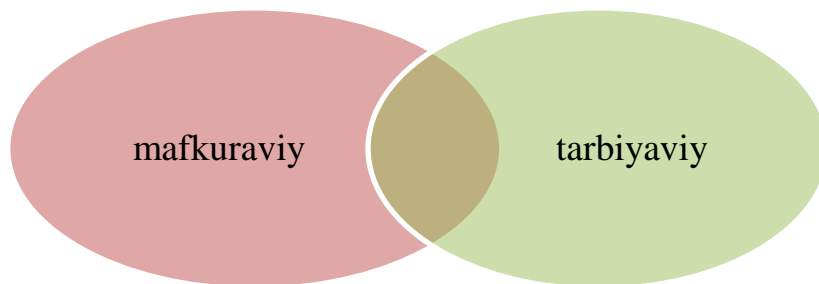
- o‘quv faoliyatining shakllari, usullari va vositalarini maqsadga muvofiq tanlash;

- natijalarni tahlil qilish asosida ta‘lim-tarbiya tizimidagi har bir sub‘yektning sinf jamoasi boshqaruv faoliyati natijalarini bashorat qilish, rivojlanishdagi oldinga siljishni rejalashtirish uchun faoliyat mazmunini analitik asoslash, kelajakda kutiladigan pedagogik muammolarni aniqlash;

- maqsad va vazifalarni shakllantirish;

maqsadlar va echimlarga erishishni ta‘minlash bo‘yicha chora-tadbirlar tizimini tanlash va hokazo [5].

Sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilish ishlari, asosan, 2 ta yoʻnalishda olib boriladi (1-rasm).

1-rasm. Sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilish yoʻnalishlari

Tarbiyaviy ish bu taʼlim muassasasining barcha pedagoglari zimmasidagi vazifa hisoblanadi. Shu oʻrinda sinf rahbari oʻziga birlashtirilgan sinfdan dars beruvchi oʻqituvchilarning tarbiyaviy ishlarini muvofiqlashtiradi va boshqaradi. Buni sinf rahbarining har bir oʻquvchi oilaviy sharoiti, qiziqishlari, ruhiy holati (tashvishlari, muammolari) bilan bevosita tanish boʻlganligi bilan izohlash mumkin.

Sinf rahbarining tarbiyaviy ish rejasi bu majburiy pedagogik hujjatdir. Uning rejasida birlashtirilgan sinf jamoasining darsdan tashqari boʻsh vaqtlarini mazmunli tashkil qilish masalasi fan oʻqituvchilari va ota-onalar bilan bamaslahat rejalashtirilishi maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa fan oʻqituvchilari bilan oʻquvchilarning qiziqishlari boʻyicha kichik pedagogik yigʻilishlar tashkil qilib turish yaxshi samara beradi. Bunda tuziladigan ish rejasi choraklik, yarim va bir yillik shakllarida tuzilishi mumkin. Darsdan tashqari ishlar bolaning shaxs sifatida rivojlanish bosqichlarini belgilab olishni ham nazarda tutadi. **Darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarni ham tashkil qilishda quyidagilarni hisobga olish maqsadga muvofiqdir:**

- ✓ bolani qadriyat sifatida bilish, undagi individuallik, oʻziga xoslikni hurmat qilish, ijtimoiy huquqlarini eʼtiborda saqlash;
- ✓ milliylikning oʻziga xos anʼana va qadriyatlariga tayanish;
- ✓ pedagoglar oʻrtasida oʻzaro hurmat munosabatlarini shakllantirish;
- ✓ Oila va mahallaning yuksak tarbiyaviy imkoniyatlari, bolalar va ota-onalarning oʻziga xos xususiyatlarini hisobga olish va h.z.

Darsdan tashqari mashgʻulotlarni tashkil qilish, avvalo oʻqituvchidan ijodkorlikni va yuksak maʼsuliyatni talab qiladi. Shu bilan birga pedagogik jihatdan mahoratli boʻlishi ham ahamiyatga ega. Sababi qiziqarli boʻlmagan zerikarli mashgʻulotlar bolani zeriktiradi va qoʻshimcha shugʻullanishga boʻlgan motivatsiyasining yoʻqolishiga sabab boʻladi. Oʻqituvchi-tarbiyachilar tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda quyidagi tamoyillarini asos qilib oladilar: tarbiyaviy tadbirlar oʻtkazishdan

maqsad milliy ma'naviyatni yosh avlod ongiga singdirish va e'tiqodiga aylantirishdan iborat ekanligi; tarbiya jarayonining milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'lab bola qalbiga va ongiga ta'sir ko'rsatish; tarbiyaviy ishlarni o'quvchilar jamoasini jipslashtiruvchi omillar bilan boyitib, tarbiyani ta'lim bilan uzviyligini ta'minlash; tarbiya jarayonida bolalarni tarbiyalangan darajasini aniqlash va ijobiy tomonlarini o'stirish; bola shaxsiga hurmat va talabchanlik va h.z. O'quvchining darsdan tashqari bo'sh vaqtlarini unumli tashkil qilishi uning kelajakda kasbga to'g'ri yo'nalishida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki darsdan keyin bola shug'ullanayotgan mashg'ulot va to'garaklar uni maqsadli faoliyatiga zamin tayyorlaydi. Bugungi kunda umumta'lim maktablarining asosiy vazifasi o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyatning faol a'zosi sifatida kelgusidagi faoliyatga, biron bir soha yoki kasbning fidokor insoni sifatida tayyorlash hisoblanadi. Kasb-hunarga yo'naltirish maktab faoliyatining eng muhim vazifasi sifatida qaralishi lozim. Bu borada nafaqat maktab, balki boshqa ijtimoiy institutlar jumladan, oila, mahalla, yoshlar ittifoqi kabi ijtimoiy institutlar bunga ma'suldirlar. Darsdan tashqari mashg'ulotlarda kasbiy tarbiyaning asosiy vazifasi bolaning aqliy, axloqiy, jismoniy rivojlanishi, qobiliyatlari va iste'dodlarining ruyobga chiqishiga zamin yaratishdir.

Darsdan tashqari mashg'ulotlarda kasbiy tarbiyaning asosiy vazifasi:

- bolaning imkoniyatlari va qobiliyatlarini har tomonlama ochish;
- yoshlarni erkin fikrlashga, hayotga tayyorlash;
- o'zini idora va nazorat qilishni shakllantirish;
- o'z shaxsiy hayoiga maqsadli yondashuvning yuzaga kelishi, reja va amal

birligi [6].

Kasbiy tarbiyani amalga oshirishda umuminsoniy qadriyatlar doimo diqqat markazida bo'lishi va unga amal qilishini ta'minlanishi muhim. Darsdan tashqari ishlarni tashkil qilishda o'quvchilarni kitobxonlikga yo'naltirish, o'quvchi ma'naviyati rivojlantirishda eng muhim omillardan hisoblanadi. Shu o'rinda "Tarbiya" fani o'qituvchisi fan mavzulariga qo'shimcha ravishda bola ma'naviy va axloqiy rivojlanishida muhim didaktik ahamiyatga ega adabiyotlar ro'yxatini shakllantirishi va bolalarga doimiy tavsiya berib, ularning kutubxonaga borib turishlarini nazorat qilib turishi kerak. Kitob tanlashda asosan milliy tarbiya asoslari singdirilgan "Qobusnoma", "Ijtimoiy odoblar", "Turkiy guliston yoxud axloq" yoki psixologik-motivatsion ahamiyatga ega bo'lgan adabiyotlarni o'quvchi yosh xususiyatidan kelib chiqib tavsiya qilishi lozim. Ba'zi o'quvchilar bu borada o'qituvchi beradigan yo'nalishga muhtoj bo'ladi. O'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirish ham darsdan tashqari ishlarning eng muhim vazifalari sifatida rejalashtirilishi lozim.

Fan o'qituvchilari va sinf rahbarlari maktab kutubxona xodimlari bilan hamkorlikda ish olib borishi, maktab yoki sinf jamoasi orasida darsdan tashqari vaqtlarda kitobxonlik tanlovlarining o'tkazilib turilishi o'quvchilarning kitobxonlikga bo'lgan rag'batini oshiradi.

Kasbiy tarbiyani zamon talablari asosida kasbiy tarbiyani zamon talablari asosida tashkil etadigan pedagog xodimlarni ushbu jarayonga tayyorlash zaruriyati mavjud. Sababi pedagog mamlakatda qaysi kasb indikatorlariga talab va extiyoj yuqori ekanligi va ushbu kasb egalari qanday kompetensiyalarga ega bo'lishi haqida tushunchalarga ega bo'lmasa maqsadga erishib bo'lmaydi. Sinf rahbarlari, fan o'qituvchilari faoliyatida kasbga yo'naltirish birlamchi vazifalar qatorida qaralishi va quyidagi tarkibiy qismlari bo'lishi lozim:

- kasbiy ta'lim;
- kasbiy faollashtirish;
- professional maslahat;
- kasbiy moslashuv.

Maktabda kasbga yo'naltirish ishlariga sinf rahbari, maktab psixologi va fan o'qituvchilari mas'ul bo'lib, ushbu jahada sinf rahbari markaziy figura hisoblanadi. U kasbga yo'naltirish ishlarida quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. O'quvchilarning o'z-o'zini anglashlariga yordam berish.
2. O'quvchilarning ijtimoiy foydali va samarali mehnatini tashkil etishda ishtirok etish.
3. Kasb turlari va ularning mazmuni bilan muntazam tanishtirib borish.
4. Mintaqa uchun zarur kasb indikatorlarini targ'ib qilish;
5. O'quvchining kasbiy qiziqishlari, niyatlari, imkoniyatlari, qobiliyatlarini o'rgangan holda ularni ota-onalar bilan hamkorlikda tizimli kasbga yo'naltirish.
6. Turli kasb vakillari bilan uchrashuvlar va ekskursiyalar tashkil qilish.
7. Qo'shimcha fan to'garaklarini tashkil qilish.
8. Fan o'qituvchilarning harakatlarini muvofiqlashtirish va hokazo.

Umumta'lim maktabarida o'quvchilar bilan "To'g'ri kasb tanlash nimani anglatadi?", "O'zingizni hayotga qanday tayyorlashingiz kerak?" "Mening qiziqishlarim va yuksak orzularim" mavzusida ijodiy ish va insho tanlovlari va ota-onalar bilan suhbatlar o'tkazilib turilishi maqsadga muvofiq. Bunda o'quvchilar kasb tanlashning ahamiyati haqida mushohada qiladilar. Darsdan tashqari bo'sh vaqtlarini unumli tashkil qilish birinchidan, ularning turli yomon ta'sirlarga tushib qolishidan saqlasa, ikkinchidan o'quvchi qimmatli vaqtini isrof qilinishidan saqlaydi, hamda ularning jamiyat talablariga mos tarzda ulg'ayishini ta'minlaydi. O'qitishning asosiy tashkiliy shakli

bo'lgan dars va darsdan tashqari ishlar qanday shaklda bo'lmasin ilmiy-nazariy, ilmiy-metodik va ma'naviy -ma'rifiy jihatdan to'laqonli bajarilgandagina yuksak pedagogik samarani berishi mumkin. Bunda, albatta bilim oluvchilarning yosh va fiziologik xususiyatlari, qiziqishi, bilim saviyasi, fikr yuritish doirasi hisobga olinishi lozim. Buning uchun ta'lim va tarbiya beruvchining yuqori darajasidagi pedagogik mahorati va kasbiy salohiyati talab qilinadi. O'sib kelayotgan yosh avlodning bo'sh vaqtlarini unumli tashkil qilish ular kelajagining kafolatidir.

REFERENCES

1. Якубова Х.С., Мухамедова Х.Б. Трудовое воспитание, как социальное явление в педагогике // В сборнике: Высшее и среднее профессиональное образование России в начале 21-го века: состояние, проблемы, перспективы развития Материалы 12-й Международной научно-практической конференции. В 2- книгах., 2018. С. 277-279..
2. Ходжамкулов У.Н., Пердешова Н. Синфдан ташқари ишларни ташкил этиш: усул ва шакллар // ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES/VOLUME 2/ISSUE 3/2021.-P.18-21
3. Педагогика: учебник для студ. высш. учеб. заведений [Текст] / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; под ред. В.А. Слостенина. М.: Издательский центр «Академия», 2008. 576 с.
4. Педагогика. Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Слостенина. - М.: Издательский центр "Академия", 2002. - 576 с.
5. Кошанова Н.М. Умумтаълим мактабларида синф раҳбарлари фаолиятини ривожлантириш механизмлари(кластер ёндашуви асосида). // пед. фан. фалсафа док. дисс. Чирчиқ ,2022.-Б. 57.
6. Кошанова Н.М. Умумтаълим мактабларида синф раҳбарлари фаолиятини ривожлантириш механизмлари(кластер ёндашуви асосида). // пед. фан. фалсафа док. дисс. Чирчиқ ,2022.-Б. 54-55.

